

Sustainable Green Banking: The Case of Greece

Angelos Papastergiou
angelospapa@gmail.com

George Blanas
TEI of Larisa
blanas@teilar.gr

Abstract

This paper examines the issue of sustainable development of banks in Greece and approaches this new area in an integrated and innovative way. It tries to analyze the situation, using the model of Jeucken. The study adopted the model, as resulted from the international study of 34 banks. The aim of this study is after the presentation of the recent literature and the information provided by banks to get clear the picture of sustainable banking in Greece. In the theoretical review the study presents the previous researches about sustainability and the main framework. It approached the subject from a geographical perspective. Next, the current situation in Greece is presented. The sustainable attitude of banks is categorized in financing risks, in product development, in environmental care, and in communication-organization. Based on the Jeucken's point system, it evaluates the sustainability performance.

Αειφόρος πράσινη τραπεζική: η περίπτωση της Ελλάδας

Άγγελος Παπαστεργίου
angelospapa@gmail.com

Γεώργιος Μπλάνας
ΤΕΙ Λάρισας
blanas@teilar.gr

Περίληψη

Το παρόν έγγραφο εξετάζει το ζήτημα της αειφόρου ανάπτυξης των τραπεζών στην Ελλάδα και προσεγγίζει αυτό το νέο χώρο με ολοκληρωμένο και καινοτόμο τρόπο. Προσπαθεί να αναλύσει την κατάσταση, χρησιμοποιώντας το μοντέλο του Jeucken. Η μελέτη υιοθέτησε το μοντέλο, όπως προέκυψε από την διεθνή μελέτη 34 τραπεζών. Ο σκοπός είναι, μετά την παρουσίαση της πρόσφατης βιβλιογραφίας και τις πληροφορίες που παρέχονται από τις τράπεζες, να δώσει μια σαφή εικόνα της αειφόρου τραπεζικής στην Ελλάδα. Στη θεωρητική αναθεώρηση η μελέτη παρουσιάζει τις προηγούμενες έρευνες σχετικά με την αειφορία και το βασικό υπόδειγμα που χρησιμοποιεί. Το θέμα προσεγγίζεται από γεωγραφική άποψη. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα. Η αειφόρος συμπεριφορά των τραπεζών είναι χωρισμένη στον κίνδυνο από την χρηματοδότηση, στην ανάπτυξη προϊόντων, στη φροντίδα για το περιβάλλον, και στην επικοινωνία-οργάνωση. Στο τέλος με βάση το βαθμολογημένο σύστημα του Jeucken, αξιολογείται την απόδοση της αειφορίας.

Λέξεις-κλειδιά: αειφόρος ανάπτυξη, εταιρική κοινωνική ευθύνη, αειφόρος τραπεζική, πράσινη αγορά.

JEL ταξινόμηση: G21, Q56.

Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία βασίστηκε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και σε δευτερογενή δεδομένα. Το κύριο θεωρητικό μοντέλο ήταν το πρότυπο για την αειφόρο τραπεζική του Jeucken (2004). Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις: Η πρώτη φάση ήταν μια σύγχρονη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την εταιρική κοινωνική ευθύνη στον τραπεζικό τομέα και ιδιαίτερα στον αειφόρο τραπεζικό τομέα, η οποία εντόπισε τα αποτελέσματα, τις μεθοδολογίες που χρησιμοποιούνται και πρότεινε μελλοντική έρευνα. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων για τις ελληνικές τράπεζες από το παράγωγες δημοσιευμένες πηγές σε σχέση με τα ζητήματα που αναλύονται στο μοντέλο. Δημοσιευμένες πηγές ήταν οι εκθέσεις σχετικά με την εταιρική κοινωνική ευθύνη και άλλες σχετικές πληροφορίες που δημοσιεύονται στις τράπεζες και άλλους δικτυακούς τόπους.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Με δεδομένη την ανάγκη για αλλαγή θα πρέπει να συμφωνηθούν ότι ο μετασχηματισμός του συνηθισμένου προτύπου για τη βιώσιμη ανάπτυξη είναι απαραίτητη (Horwood, 2005). Για να κατανοήσουμε τις τράπεζες προς την αειφορία ο Jeucken εντόπισε τέσσερα στάδια: το αμυντικό, το προληπτικό, το επιθετικό και το αειφόρο. Ο Jeucken (2001) τόνισε σημαντικές διαφορές μεταξύ χωρών και περιφερειών, και των τραπεζών όσον αφορά τον βιώσιμο τραπεζικό τομέα. Ο Fenchel (2003) τόνισε την επιρροή του κινδύνου πιστοληπτικής ικανότητας που έχει στην οικονομική επιτυχία της επιχείρησης και εντόπισε διαφορές μεταξύ των τραπεζών στη διαχείριση των πιστώσεων. Ο Thompson (2004) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν και οι τράπεζες φαίνεται ότι βρίσκονται σε μια προνομιακή θέση, θα μπορούσαν να είναι περισσότερο συνεπείς στην διαφάνεια των στοιχείων για το περιβάλλον. Στο διάστημα Ιανουάριος - Μάρτιος 2005, ηγέτες της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης ρωτήθηκαν για τις απόψεις τους σχετικά με το μέλλον και οι περισσότεροι πίστευαν ότι η ηθική της αγοράς των καταναλωτών θα αυξηθεί οδηγούμενη από την ευαισθητοποίηση για τα προϊόντα και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος (Strandberg, 2005). Τα οφέλη της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης αποτελούν βασική στρατηγική που μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση των οικονομικών αποτελεσμάτων (Branco, 2006). Το IFC (2007) διαπίστωσε ότι: (α) οι τράπεζες έπρεπε να επινοήσουν η καθεμιά τα δικά της επιχειρηματικό μοντέλο για την αειφόρο τραπεζική, (β) η φήμη και το branding είναι οι κορυφαίοι λόγοι για πολλές τράπεζες που ενσωματώνουν την αειφορία, (γ) τα οφέλη υπερκαλύπτουν το κόστος, και η κοινωνική και περιβαλλοντική διαχείριση κινδύνων βελτίωσε την ποιότητα του χαρτοφυλακίου των τραπεζών. Ο Douglas (2008) βρήκε τέσσερα βασικά συμπεράσματα: (α) οι τράπεζες συζητούν όλο και περισσότερο τις επιχειρηματικές ευκαιρίες της κλιματικής αλλαγής στις ετήσιες εκθέσεις τους, (β) είκοσι οκτώ από τις σαράντα τράπεζες έχουν υπολογίσει και γνωστοποιήσει τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου από τις δραστηριότητες τους, (γ) η αυξανόμενη ζήτηση για φιλικά προς το κλίμα χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπηρεσίες οδηγεί τις τράπεζες σε νέες αγορές, και (δ) οι επενδυτικές τράπεζες έχουν αναλάβει ηγετικό ρόλο στην εισαγωγή νέων προϊόντων διαχείρισης κινδύνων. Άλλα ευρήματα έδειξαν ότι οι κατευθυντήριες γραμμές των Equator Principles έχουν συμβάλει στην μακροπρόθεσμη

βιώσιμη επένδυση (Seuren, 2009). Ο Hoepner (2010) τόνισε τη σημασία των κοινωνικών, περιβαλλοντικών και ηθικών ζητημάτων για τη διαχείριση κινδύνων, τη φήμη και την απόδοση των τραπεζών και άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων.

Οι μελέτες γενικά επεσήμαναν ότι οι τράπεζες στις δυτικές χώρες της Ευρώπης υπακούουν στους κανόνες και παίρνουν πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της βιωσιμότητάς τους (οι τρεις δείκτες: της κοινωνίας, του περιβάλλοντος και της οικονομίας έχουν σχεδόν την ίδια σημαντικότητα). Η μελέτη της οργάνωσης RARE έδειξε ότι η πλειοψηφία των ευρωπαϊκών τραπεζών δεν είχαν μέτρηση των επιδόσεων που αφορούν τις έμμεσες πτυχές (πελάτες και χρηματοοικονομικά προϊόντα) (Vigano, 2006). Το συμπέρασμα της οργάνωσης EIRIS (2007) ήταν ότι οι χώρες του ΟΟΣΑ στην Ευρώπη ήταν πιο προηγμένες σε προϊόντα και υπηρεσίες προς όφελος του περιβάλλοντος. Τα αποτελέσματα της αειφόρου αξιολόγησης των έξι βρετανικών τραπεζών από τον Amacanin (2005) έδειξαν ότι η πλειοψηφία των τραπεζών είχε φθάσει στο προληπτικό στάδιο του μοντέλου του Jeucken, ενώ μόνο δύο τράπεζες είχαν φθάσει στο υψηλότερο στάδιο της επίθεσης. Στην Ισπανία, αποδείχθηκε ότι με την παρουσία μιας θετικής αποτίμησης των πρακτικών κοινωνικής ευθύνης από τους καταναλωτές, μια επιχείρηση μπορεί να επιτύχει μια καλύτερη στρατηγική θέση, μαζί με υψηλότερο περιθώριο κέρδους (Callado, 2006). Ο Zappi (2007) παρουσίασε τη σπονδυλωτή προσέγγιση που πρέπει να δοθεί στην ΕΚΕ και την ανάγκη για την ενσωμάτωση της ΕΚΕ στον θεμελιώδη στρατηγικό προσανατολισμό μιας ιταλικής τράπεζας. Στην Πορτογαλία, μια μελέτη έδειξε ότι η θεωρία της νομιμότητας (η συμμόρφωση με τους περιβαλλοντικούς νόμους) μπορεί να είναι μια εξήγηση της κοινωνικής ευθύνης από τις τράπεζες (Branco, 2006). Στην Ιρλανδία, η έρευνα έχει αποκαλύψει αποκλίσεις της εταιρικής κοινωνικής αναφοράς. Η εμπειρία των πέντε μεγαλύτερων τραπεζών της Ρουμανίας επιβεβαιώνει τις θεωρητικές παραδοχές: οι υψηλότερης βαθμολογίας τράπεζες, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του ενεργητικού τους, ήταν επίσης κοινωνικά και περιβαλλοντικά υπεύθυνες τράπεζες (Cosmin, 2008). Τα αποτελέσματα της έρευνας της UNEP-FI (2006) μεταξύ των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και τα ενδιαφερόμενα μέρη στην Ελλάδα έχουν αποκαλύψει πολλές καλές προσεγγίσεις όσον αφορά την αειφορία στον ελληνικό χρηματοπιστωτικό τομέα, αλλά το πιο εκπληκτικό ήταν η χαμηλή συμμετοχή στην αειφορία των ελληνικών θυγατρικών των μεγάλων διεθνών τραπεζών. Οι ελληνικές τράπεζες δείχνουν αδυναμία στην εσωτερική οργανωτική κουλτούρα σε σχέση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη, δεν έχουν μηχανισμούς δράσης, και η ηθική δεν είναι χωριστό κομμάτι από το ρυθμιστικό-νομοθετικό, όπως έδειξε άλλη έρευνα (Αντωνιάκης, 2006). Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν από διαφορετική μελέτη δείχνουν ότι οι πληροφορίες που δημοσιοποιούνται από τις ελληνικές τράπεζες σε σχέση με την αειφορία έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και αυτό δείχνει ότι δεν καλύπτουν αυτά τα θέματα σε μεγάλο βαθμό (Ευαγγελινός, 2009). Επίσης οι ελληνικές τράπεζες έχουν χαμηλό επίπεδο συμμόρφωσης με την Παγκόσμια Πρωτοβουλία Αναφοράς (GRI) και τις κατευθυντήριες γραμμές της Deloitte Touche Tohmatsu (DTT), και συγκεντρώνουν λιγότερο από το 50% από το κάθε σύστημα βαθμολόγησης (Ευαγγελινός, 2009).

Η μελέτη του Ji-Ming (2007) έδειξε ότι η εταιρική κοινωνική ευθύνη των κινεζικών τραπεζών, συνδέεται θετικά με τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα. Αυτή η σχέση, ωστόσο, δεν ήταν πολύ ισχυρή. Η ΕΚΕ στην Ταϊλάνδη έχει θετική σχέση με το branding (Poulthong, 2009). Στην Ταϊβάν, το ενδιαφέρον των καταναλωτών για τον άνθρωπο και την κοινωνία κατατάσσεται υψηλότερα από τις περιβαλλοντικές ανησυχίες (Mc Donald, 2010). Ο ινδικός τραπεζικός κλάδος παρέχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, συνδυάζοντας την ΕΚΕ με την ικανοποίηση των πελατών

(Narwal, 2007). Στο Μπαγκλαντές, τα ευρήματα από τον Khan (2009) ήταν ότι οι επιλεγμένες τράπεζες έκαναν κάποια αναφορά στην ΕΚΕ σε εθελοντική βάση.

Στη Νιγηρία, μια πρόσφατη εργασία δείχνει ότι η κανονιστική χαλαρότητα, το δυσοίωνο μακροοικονομικό περιβάλλον, και η διαφθορά στην οικονομία, αποτελούν τους περιορισμούς για την βελτίωση της ΕΚΕ στο τραπεζικό σύστημα (Achua, 2008). Σε άλλη μελέτη του 2007, οι βασικές αρχές της αειφόρου τραπεζικής υπήρχαν στην τραπεζική αγορά της Νοτίου Αφρικής (Tsele, 2007).

Η μελέτη του Lloyd (2008) τόνισε τη σημασία της εμπιστοσύνης σε ένα αμερικανικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, αν και θα ήταν λάθος να αποδώσουμε την επιτυχία της Canandaigua National Bank & Trust, η οποία εδρεύει στη Νέα Υόρκη, εξ ολοκλήρου στις πολιτικές της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Στην αναπτυσσόμενη οικονομία της Βραζιλίας εντοπίστηκαν κάποια σημεία βελτίωσης: (α) να ενισχυθεί η ευαισθητοποίηση των εργαζομένων και άλλων ενδιαφερόμενων μερών σχετικά με το θέμα της αειφορίας, (β) να γίνει αναβάθμιση των εργαλείων που χρησιμοποιούνται από τους χρηματοπιστωτικούς φορείς, (γ) να βελτιωθεί η διαφάνεια στην αποκάλυψη κοινωνικών και περιβαλλοντικών πληροφοριών (Lins, 2008).

Ενώ η υιοθέτηση της ΕΚΕ συνδέεται με υψηλότερη φήμη, δεν θεωρείται ως βασική στρατηγική από τα μέλη του αυστραλιανού τραπεζικού κλάδου (Bartlett, 2005). Στη Νέα Ζηλανδία οι τράπεζες επηρεάζονται σημαντικά για την υποβολή εκθέσεων σχετικά με την ΕΚΕ από τα θέματα που σχετίζονται με την αύξηση της εικόνας και της φήμης τους (Thien, 2010).

Ο Jeucken (2004) στη διατριβή του έκανε μια έρευνα σχετικά με την αειφορία στις τράπεζες όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Το βασικό ερώτημα της έρευνας ήταν τι θέματα αειφορίας υπάρχουν για τις τράπεζες και ποια ήταν η συμπεριφορά τους. Τα επτά στρώματα του αναλυτικού του πλαισίου έχουν ως εξής: αειφόρος ανάπτυξη, ενδιαφερόμενα μέρη, καινοτομία, οδηγοί-κίνητρα, τυπολογία της αειφορίας, δραστηριότητες αειφορίας, συμβατικές τραπεζικές δραστηριότητες. Οι τράπεζες έχουν δημιουργήσει εσωτερικές κατευθυντήριες γραμμές και συστήματα διαχείρισης για την πρόληψη των ζημιών στη χρηματοδότηση που οφείλονται σε θέματα αειφορίας (Jeucken, 2004). Όταν επαρκείς επενδυτές, καταναλωτές, και επιχειρήσεις θέλουν να επενδύσουν στην αειφορία, οι τράπεζες αναπτύσσουν προϊόντα που πληρούν τις απαιτήσεις τους (Jeucken, 2004). Η διατριβή επεσήμανε πολλά θέματα για περαιτέρω έρευνα: (α) μια στρατηγική έρευνα με στόχο την σχέση μεταξύ των τραπεζών και των επιχειρήσεων-πελατών τους σε σχέση με εκτίμηση του περιβαλλοντικού κινδύνου, (β) μια έρευνα με σκοπό τη δοκιμή της χρήσης των διεθνών κωδίκων δεοντολογίας (Equator Principles) για την χρηματοδότηση έργων σε αναπτυσσόμενες χώρες, (γ) βιβλιογραφική μελέτη για την περιβαλλοντική διαχείριση στον τομέα των υπηρεσιών, (δ) μελέτη για την καινοτομία, (ε) σε σχέση με το αναθεωρημένο αναλυτικό πλαίσιο που είχε αναπτυχθεί για τη μελέτη των δραστηριοτήτων και πολιτικών σε εταιρικό επίπεδο, η περαιτέρω έρευνα θα μπορούσε να το εξετάσει σε χαμηλότερο επίπεδο συγκέντρωσης, όπως η αξιολόγηση των κινδύνων βιωσιμότητας στο project finance, (στ) μια έρευνα θα μπορούσε να εξετάσει τη συσχέτιση κερδοφορίας και αειφόρου συμπεριφοράς, (ζ) μια έρευνα για την ποιότητα των στοιχείων που αναφέρθηκαν, (η) εργασία για την κοινωνική διάσταση των τραπεζικών προϊόντων, (ι) μελέτη για την διάκριση μεταξύ της οικονομικής και της κοινωνικής διάστασης (Jeucken, 2004).

Ανάλυση της αειφόρου τραπεζικής στην Ελλάδα

Χρηματοδότηση των κινδύνων

Η Alpha Bank¹ αναγνωρίζει τη σημασία της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς. Η Citibank² έχει μια πράσινη πολιτική προμηθειών. Η Τράπεζα Κύπρου³ δηλώνει ότι ενημερώνει συνεχώς τους πελάτες της σχετικά με τα περιβαλλοντικά θέματα, μέσω στοχευμένων δράσεων. Η Εμπορική τράπεζα⁴ λαμβάνει μέτρα για τις εξωτερικές περιβαλλοντικές απειλές: ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στο σύστημα χρηματοδότησης, ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κριτηρίων στο credit scoring, αξιολόγηση των περιβαλλοντικών πιστωτικών κινδύνων κατά την τρέχουσα διαδικασία της αξιολόγησης του κινδύνου και της διαχείρισης, την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κριτηρίων στο σύστημα εφοδιασμού. Η Eurobank⁵ εφαρμόζει διαδικασία περιβαλλοντικής διαχείρισης του κινδύνου για τη χρηματοδότηση. Η Societe Generale⁶ (μητρική εταιρεία της Γενικής Τράπεζας) έχει αναπτύξει τους «γενικούς προσανατολισμούς και πολιτικές» μαζί με τις σχετικές εσωτερικές διαδικασίες. Η HSBC⁷ έχει πολιτική για τον περιβαλλοντικό τομέα. Η Marfin Εγνατία⁸ προσπαθεί να συνεργαστεί με προμηθευτές που πληρούν τα κριτήρια για την προστασία του περιβάλλοντος. Η Millennium bank⁹ έχει εγγραφεί στους διεθνείς κώδικες δεοντολογίας (Equator principles). Η Εθνική Τράπεζα¹⁰ αναγνωρίζει τον αντίκτυπο των πελατών-επιχειρήσεων στο περιβάλλον και τον τοποθετεί μεταξύ των αξιολογήσεων της δανειοληπτικής τους ικανότητας. Η Τράπεζα Πειραιώς¹¹ αξιολογεί ποιοτικά και ποσοτικά τους κινδύνους και τις ευκαιρίες κατά τομέα για τη διαχείριση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των δραστηριοτήτων τους. Η κατάσταση σε αριθμούς: υπάρχει ανάλυση του περιβαλλοντικού κινδύνου στο 50% των τραπεζών, το 15% αποκλείει ορισμένους βλαβερούς περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς τομείς και το 25% των τραπεζών υιοθετεί τις διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές της υπεύθυνης χρηματοδότησης.

¹ <http://www.alpha.gr/page/>

² <http://www.citibank.com/us/home.htm>

³ <http://www.bankofcyprus.gr/default.asp?lang=GR>

⁴ http://www.emporiki.gr/cbg/gr/cbg_index.jsp

⁵ <http://www.eurobank.gr/online/home/>

⁶ <http://www.sgcib.com/>

⁷ [http://www.hsbc.com/1/2/.](http://www.hsbc.com/1/2/)

⁸ <http://www.marfinbank.gr/GR/Pages/Home.aspx>

⁹ <http://www.millenniumbcp.pt/>

¹⁰ <http://www.nbg.gr/>

¹¹ <http://www.piraeusbank.gr/>

Η ανάπτυξη προϊόντων

Προϊόντα

Alpha Bank: «Εξοικονόμηση κατ'οίκον», «Δάνειο για φωτοβολταϊκά συστήματα». «Alpha σπίτι - πράσινες λύσεις ενέργειας», «Alpha Στεγαστικό - Πράσινες Λύσεις», «Alpha Πράσινες Λύσεις». ATEbank: «Πράσινη ενέργεια», «Χρηματοδότηση των φωτοβολταϊκών συστημάτων», «Επισκευή πράσινου σπιτιού», «Βιολογική γεωργία». Attica Bank: «Σπίτι Attica Bank». Τράπεζα Κύπρου: «Οικολογικά δάνεια». Εμπορική τράπεζα: «Οικολογικό σπίτι». Eurobank: «Εξοικονόμηση κατ'οίκον», «Πράσινο στεγαστικό δάνειο», «EFG Eurobank Equity Partners», και άλλα πράσινα προϊόντα. Marfin Egnatia: «Marfin σαν το σπίτι σας». Millennium bank: η τράπεζα προσφέρει ένα δάνειο για τη χρηματοδότηση και την εγκατάσταση φυσικού αερίου. Εθνική Τράπεζα: «Εξοικονόμηση κατ'οίκον», «Πράσινο δάνειο», «δάνειο για την εγκατάσταση φωτοβολταϊκού συστήματος», «EPOS II», και περιβαλλοντική ασφάλεια στους πελάτες. Πανελλήνια Τράπεζα: «Δάνεια για φωτοβολταϊκά συστήματα σε στέγες». Τράπεζα Πειραιώς: «Εξοικονόμηση κατ'οίκον», επιχειρηματικά δάνεια για μεγάλες επενδύσεις σε έργα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, στεγαστικά δάνεια, δάνεια για επισκευή, πράσινα δάνεια, χρηματοδοτική μίσθωση. Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο: «Ηλιακή στέγη», «Eco ξένο κεφάλαιο». Το 60% των τραπεζών έχουν περιβαλλοντικά δάνεια, το 20% έχουν περιβαλλοντικά επενδυτικά κεφάλαια, το 5% έχει περιβαλλοντική χρηματοδοτική μίσθωση, το 10% παρέχει ασφαλιστική κάλυψη σε περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας, το 15% έχει συμβουλευτική διαδικασία στον τομέα του περιβάλλοντος προς τους πελάτες. Για πολύ ειδικά προϊόντα, όπως η μικροπίστωση, δεν υπάρχει καμία δραστηριότητα στην Ελλάδα.

Περιβαλλοντική φροντίδα

Το 2009, η Alpha bank¹² αύξησε την χρήση του φυσικού αερίου (20% μείωση της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας μέσω της χρήσης του φυσικού αερίου). Η ATE Bank¹³, σε συνεργασία με την οργάνωση «Κλίμακα plus» υλοποιεί ένα πρόγραμμα ανακύκλωσης, το οποίο έτρεξε το 2009, σε έξι κτίρια. Η Citibank¹⁴, προωθεί την εξοικονόμηση ενέργειας και την ολοκληρωμένη διαχείριση των αποβλήτων. Η Τράπεζα Κύπρου¹⁵, έχει πρόγραμμα ανακύκλωσης χαρτιού στη διοίκηση και σε ορισμένες μονάδες της Τράπεζας. Η Ελληνική Τράπεζα¹⁶ περιλαμβάνει στους στόχους της την εξοικονόμηση ενέργειας (ο φωτισμός διακόπτεται αυτόματα όταν δεν υπάρχει κίνηση στο χώρο εργασίας), και τη μείωση της χρήσης χαρτιού. Στην Εμπορική Τράπεζα¹⁷, υπάρχει υπολογισμός και έλεγχος των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα που προκύπτουν από τη χρήση της ενέργειας, υπολογισμός και δημοσίευση των δεικτών οικολογικής απόδοσης,

¹² <http://www.alpha.gr/page/>

¹³ <http://www.atebank.gr/atebank>

¹⁴ <http://www.citibank.com/greece/homepage/index.htm>

¹⁵ <http://www.bankofcyprus.gr/default.asp?lang=GR>

¹⁶ <http://www.hellenicbank.gr/HB/content/gr/index.jsp?lang=gr>

¹⁷ <http://www.credit-agricole.com/en>

ανακύκλωση χαρτιού και νερού, χάρτινες συσκευασίες, ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών κριτηρίων στις κατασκευές, επέκταση του συστήματος ελέγχου των περιβαλλοντικών κριτηρίων και προσαρμογή στα παγκόσμια συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης με στόχο την πιστοποίηση. Από το 2009, η Eurobank¹⁸ είναι μεταξύ των επιχειρήσεων στο EMAS (εταιρείες που σέβονται την οδηγία ΕΕ 761/2001 για την περιβαλλοντική διαχείριση). Η Γενική Τράπεζα¹⁹, μέσω των ηλεκτρονικών υπηρεσιών «Geniki e-Banking» και «Geniki e-cards», επιτρέπει στους πελάτες να κάνουν συναλλαγές μέσω του διαδικτύου. Η Marfin Egnatia²⁰ έχει πρόγραμμα ανακύκλωσης χαρτιού σε κτίρια διοίκησης. Το ισχύον σύστημα εσωτερικής κατανάλωσης της Millennium²¹ έχει επανασχεδιαστεί ώστε να καταστεί δυνατή μια πιο αποτελεσματική, δίκαιη και υπεύθυνη χρήση των πόρων, η οποία έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη των μέτρων που αφορούν: (α) αναμόρφωση των υφιστάμενων συστημάτων της κατανάλωσης των πόρων, όπως ενέργεια του νερού και του χαρτιού, (β) μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, (γ) μείωση του όγκου των παραγόμενων αποβλήτων, (δ) αύξηση της ευαισθητοποίησης και κατάρτισης των εργαζομένων σχετικά με το θέμα της αειφορίας και του περιβάλλοντος. Η Εθνική Τράπεζα²² έχει (από το 2004) σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης σύμφωνα με το διεθνές πρότυπο ISO 14001. Το 2009, στην Τράπεζα Πειραιώς²³, η κατανάλωση χαρτιού μειώθηκε κατά 28% σε σύγκριση με το 2008. Το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο²⁴ δηλώνει ότι ενδιαφέρεται για το περιβάλλον και επενδύει σε φιλικές προς το περιβάλλον δράσεις και ότι η πράσινη τραπεζική βρίσκεται στην καρδιά της φιλοσοφίας της τράπεζας. Το 2009, στην τράπεζα Proton²⁵, η εκπαίδευση ήταν μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων, όπως αναφερόταν στην ιστοσελίδα της. Στην τράπεζα T bank²⁶, υπάρχει σύμβαση ομαδικής ασφάλισης, ομαδικές συμβάσεις διαχείρισης κεφαλαίων με σκοπό την σύνταξη με χαμηλό επιτόκιο, στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια στο προσωπικό, οικονομική υποστήριξη οικογενειών, χρηματικά βραβεία σε φοιτητές, οικονομική ενίσχυση για νέες οικογένειες. Περίπου το 70% των τραπεζών ενδιαφέρεται για το περιβάλλον με μια ποικιλία δράσεων (όπως η μείωση του χαρτιού, μείωση των μετακινήσεων), αλλά μόνο οι μισές από αυτές παρέχουν ποσοτικά στοιχεία σχετικά με την εσωτερική προστασία του περιβάλλοντος. Το 70% των τραπεζών συμβάλλει είτε χρηματικά ή είτε με δωρεάν υπηρεσίες σε δραστηριότητες που προωθούν την αειφόρο ανάπτυξη.

¹⁸ <http://www.eurobank.gr/online/home/>

¹⁹ <http://www.geniki.gr/>

²⁰ <http://www.marfinbank.gr/GR/Pages/Home.aspx>

²¹ <http://www.millenniumbcp.pt/>

²² <http://www.nbg.gr/>

²³ <http://www.piraeusbank.gr/>

²⁴ <http://www.ttbank.gr/>

²⁵ <https://www.proton.gr/>

²⁶ <http://www.tbank.com.gr/tbank/>

Επικοινωνία-οργάνωση

Η περιβαλλοντική πολιτική της Alpha bank²⁷ καθοδηγείται από τις αρχές της εξοικονόμησης ενέργειας στην εργασία, την ενημέρωση των εργαζομένων και το διάλογο με τους κοινωνικούς εταίρους. Η ATE bank²⁸ πιστεύει ότι η ευθύνη για το περιβάλλον και η περιβαλλοντική πολιτική είναι βασικές προϋποθέσεις για την αιεφόρο ανάπτυξη και την κλιματική αλλαγή. Η Attica Bank²⁹ με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, υποστηρίζει μη κερδοσκοπικές εταιρίες. Παγκόσμιο όραμα της Citibank³⁰ είναι μια φιλική συμπεριφορά προς το περιβάλλον. Υπάρχει ένα τμήμα για το περιβάλλον στην οικονομική έκθεση της Τράπεζας Κύπρου. Η Ελληνική τράπεζα³¹ έχει έκθεση κοινωνικής ευθύνης. Οι στόχοι της περιβαλλοντικής πολιτικής της Εμπορικής Τράπεζας³² είναι η βελτίωση της οικολογικής της αποδοτικότητας, να ελαχιστοποιήσει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, και να επωφεληθεί από νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες για τη χρηματοδότηση της αιεφόρου ανάπτυξης. Η Eurobank³³ υιοθετεί μια επίσημη περιβαλλοντική πολιτική με στόχο τη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Η Geniki bank³⁴ επιδιώκει υπεύθυνη στάση με τον τρόπο που διεξάγει την εταιρική και επενδυτική τραπεζική δραστηριότητά της. Στην HSBC³⁵, πιστεύουν ότι είναι καθήκον να μοιραστούν την περιβαλλοντική ευθύνη με κυβερνήσεις και πολίτες για την ελαχιστοποίηση των επιβλαβών επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων: τη ρύπανση του εδάφους, του νερού και του αέρα και την εξάντληση των πόρων. Η Marfin Egnatia³⁶ αναφέρει ότι ενεργεί έτσι ώστε να μην επηρεάζει αρνητικά το περιβάλλον. Η έκθεση Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης του ομίλου Millennium³⁷ έχει ως στόχο να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των ενδιαφερομένων μερών σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που θεσπίστηκαν από τα πρότυπα GRI. Η Εθνική Τράπεζα³⁸ συμμετέχει στο Ελληνικό Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΔΕΚ) και στο FTSE4Good Global από το 2004. Από το 2004 επίσης, η Εθνική Τράπεζα άρχισε να εφαρμόζει το Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης σύμφωνα με

²⁷ <http://www.alpha.gr/page/>

²⁸ <http://www.atebank.gr/atebank>

²⁹ http://www.atticabank.gr/index.asp?a_id=46

³⁰ <http://www.citibank.com/us/home.htm>

³¹ <http://www.hellenicbank.gr/HB/content/gr/index.jsp?lang=gr>

³² <http://www.credit-agricole.com/en>

³³ <http://www.eurobank.gr/online/home/>

³⁴ <http://www.sgcib.com/>

³⁵ <http://www.hsbc.com/1/2/>

³⁶ <http://www.marfinbank.gr/GR/Pages/Home.aspx>

³⁷ <http://www.millenniumbcp.pt/>

³⁸ <http://www.nbg.gr/>

το διεθνές πρότυπο ISO 14001. Από το 2002, η Τράπεζα Πειραιώς³⁹ πληρούσε τα κριτήρια του FTSE4Good και το 2004, συμμετείχε στο Οικουμενικό Σύμφωνο του ΟΗΕ το οποίο καλύπτει δέκα αρχές για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα εργασιακά δικαιώματα, την προστασία του περιβάλλοντος και την καταπολέμηση της διαφθοράς. Το 2007, η Τράπεζα Πειραιώς εντάχθηκε στο UNEP FI. Υπογραμμίζοντας την ευαισθησία του περιβάλλοντος, το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο⁴⁰ δηλώνει ότι λειτουργεί μέσα από μια σειρά χωριστών δράσεων που έχουν σχεδιαστεί για την υποστήριξη αποτελεσματικών προγραμμάτων που προστατεύουν το περιβάλλον. Το 50% των ελληνικών τραπεζών έχει περιβαλλοντική πολιτική και το 15% έχει κάποια στοιχεία της. Το 50% διαθέτει απολογισμό Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (είτε αυτόνομα είτε στο group που ανήκει), το 5% έχει ένα τμήμα στην οικονομική έκθεση αφιερωμένο για το περιβάλλον, το 30% υπέγραψε τη δήλωση για την αειφόρο ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών και μόνο το 15% υπέγραψε τη διεθνώς αναγνωρισμένη περιβαλλοντική πιστοποίηση ISO-14001.

Κριτήρια

Τα κριτήρια μέτρησης της αειφόρου συμπεριφοράς υιοθετήθηκαν από τον Jeucken (2004). Επικοινωνία (10% βάρος στάθμισης): περιβαλλοντική πολιτική, αναφορές για το περιβάλλον, μέλος του WBCSD, υπογραφή της δήλωσης του UNEP, υπογραφή δήλωσης ICC, ISO-14001. Γενικές πληροφορίες που δημοσιεύονται (25% βάρος στάθμισης): ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα σχετικά με την εσωτερική φροντίδα για το περιβάλλον, τους στόχους για την εσωτερική προστασία του περιβάλλοντος για το μέλλον, τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία σχετικά με την εξωτερική φροντίδα για το περιβάλλον, τους στόχους για την εξωτερική περιβαλλοντική φροντίδα. Γενική χρηματοδότηση (15% βάρος στάθμισης): περιβαλλοντικές αναλύσεις κινδύνου, εξαιρέσεις τομέων, υιοθέτηση κατευθυντήριων γραμμών της Παγκόσμιας Τράπεζας για τη χρηματοδότηση, την τήρηση κατευθυντήριων γραμμών του ΟΟΣΑ για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ειδικά προϊόντα (40% βάρος στάθμισης): περιβαλλοντικά δάνεια, αειφόρα επενδυτικά κεφάλαια ή συμβουλές, περιβαλλοντική χρηματοδοτική μίσθωση, περιβαλλοντικά προϊόντα αποταμίευσης, ασφάλιση για περιβαλλοντική ζημία, συμβουλευτικές υπηρεσίες που επηρεάζουν τη φροντίδα για το περιβάλλον, επιχειρηματικά κεφάλαια για περιβαλλοντικές καινοτομίες, μικροπιστώσεις, debt-for-nature swaps, κλιματικά προϊόντα. Κοινωνικά θέματα και φιλανθρωπία (10% βάρος στάθμισης): πιστωτικές κάρτες, επιταγές, χορηγίες για δώρα προς όφελος της φύσης και του περιβάλλοντος, συμμετοχή στις τοπικές κοινωνίες, εσωτερικές κοινωνικοοικονομικές πτυχές.

Πίνακας 1: Ολοκληρωμένη βαθμολογία για την ελληνική αειφόρο τραπεζική

Bank	Points
Τράπεζα Πειραιώς	13
Εθνική Τράπεζα	10,9
Eurobank	9,95
Alpha bank	9,05
Εμπορική Τράπεζα	8,6
Millenium	6,95

³⁹ <http://www.piraeusbank.gr/>

⁴⁰ <http://www.ttbank.gr/>

Citibank	6,75
Γενική Τράπεζα	5,85
Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο	5,3
Marfin Egnatia bank	5,25
HSBC	3,85
Τράπεζα Κύπρου	3,3
Αγροτική τράπεζα	3,1
Ελληνική Τράπεζα	2,15
Τράπεζα Αττικής	2,05
Πανελλήνια τράπεζα	0,8
Proton bank	0
T bank	0
Pro bank	0
FB bank	0

Τυπολογία αειφορίας: αμυντική τραπεζική (0-5 βαθμοί), προληπτική τραπεζική (5-10 βαθμοί), επιθετική τραπεζική (10-15 βαθμοί), αειφόρος τραπεζική (15-20 βαθμοί).

Συμπεράσματα

Το παραδοσιακό μοντέλο της αειφόρου ανάπτυξης που χωρίζεται σε τρεις τομείς (περιβάλλον, κοινωνία, οικονομία), δεν μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη της βιωσιμότητας λόγω της πολυπλοκότητας της έννοιας. Η εταιρική κοινωνική ευθύνη και η αειφόρος ανάπτυξη διαδραματίζουν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στις διαδικασίες των τραπεζών. Η διαχείριση του κινδύνου και η δημιουργία περιβαλλοντικής φήμης φαίνεται από τη βιβλιογραφία ότι αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την οικονομική επιτυχία μιας τράπεζας. Οι ευρωπαϊκές τράπεζες κατέχουν ηγετική θέση στη διεθνή αγορά πράσινων προϊόντων. Με βάση έρευνες που γίνονται κατά την τελευταία δεκαετία, η Ευρώπη φαίνεται να είναι πιο προηγμένη από αυτές των άλλων ηπείρων στο σύνολό της, και έχει αναπτύξει μια περιβαλλοντική φιλοσοφία. Ειδικά στην Ελλάδα, οι θετικές εξελίξεις στην αειφόρο τραπεζική έχουν αναφερθεί από έρευνες τα προηγούμενα χρόνια. Υπάρχουν δυνητικοί πελάτες που θα μπορούσαν να αγνοήσουν τα οικονομικά χαρακτηριστικά των τραπεζικών προϊόντων στην περίπτωση των προϊόντων με ευεργετικές συνέπειες για το περιβάλλον, αλλά αυτό θα πρέπει να ερευνηθεί και στην τωρινή εποχή της οικονομικής κρίσης. Στον υπόλοιπο κόσμο, υπάρχει μια αυξανόμενη κίνηση στην αειφορία, αλλά σημαντικά προβλήματα όπως είναι η πολιτική αστάθεια, η περιορισμένη ζήτηση για φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα και η έλλειψη αυστηρών νόμων, αποτελούν εμπόδια. Στην αναπτυσσόμενη οικονομία της Κίνας, τα τελευταία χρόνια, οι αλλαγές στο νομικό επίπεδο και ο διεθνής ανταγωνισμός έχει αυξήσει τις ευκαιρίες για κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις.

Οι τράπεζες στην Ελλάδα στον τομέα της διαχείρισης του κινδύνου δεν έχουν ομοιόμορφη εικόνα. Οι τράπεζες που είναι θυγατρικές πολυεθνικών είναι σε καλή θέση σύμφωνα με το σύστημα αξιολόγησης, επειδή οι πολιτικές του κινδύνου που εφαρμόζονται από τις μητρικές εταιρείες μεταφέρονται και στις δικές τους διαδικασίες. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η υπογραφή των Equator Principles, ένα από τα πιο σημαντικά πρότυπα για την υπεύθυνη χρηματοδότηση, έχει γίνει κυρίως από τις τράπεζες που είναι θυγατρικές παγκόσμιων τραπεζών.

Στην ανάπτυξη των πράσινων προϊόντων, η πλειονότητα των τραπεζών χορηγεί δάνεια (με ένα σημαντικό ποσοστό να επιδοτούνται από το

κράτος) για την ενεργειακή αναβάθμιση κατοικίας και εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων. Οι περισσότερες από τις θυγατρικές των διεθνών τραπεζών δεν έχουν καμία δραστηριότητα σε πράσινα προϊόντα το οποίο είναι περίεργο διότι οι μητρικές εταιρίες έχουν αιεφόρο στρατηγική.

Όσον αφορά τις περιβαλλοντικές ανησυχίες, η πλειονότητα των τραπεζών είναι αρκετά δραστήρια, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της εσωτερικής περιβαλλοντικής φροντίδας και σε κοινωνικά θέματα, όπως οικονομικά οφέλη στους εργαζόμενους και την κοινωνία. Μόνο οι μεγαλύτερες ελληνικές τράπεζες και ορισμένες θυγατρικές ξένων τραπεζών παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τις περιβαλλοντικές επιδόσεις τους.

Στον τομέα της οργάνωσης και επικοινωνίας η εικόνα είναι αρκετά ουδέτερη, με κάποιες τράπεζες να έχουν κάνει σημαντικά βήματα και άλλες να υπολείπονται αρκετά του μέσου όρου των ελληνικών τραπεζών.

Η γενική εικόνα παρουσιάζει μια μετάβαση από μερικές αξιοσημείωτες επιμέρους δράσεις σε μια συνεκτική και μετρήσιμη περιβαλλοντική απόδοση για τις περισσότερες τράπεζες. Σύμφωνα με την αξιολόγηση, το 50% των τραπεζών είναι στην αμυντική φάση, το 40% στο προληπτικό, το 10% στην επιθετική και καμία τράπεζα στην Ελλάδα δεν ανήκει στην τελική φάση της αιεφορίας.

Βιβλιογραφία

- Αντωνοκάκης Ε., 2006, "Ηθική των Επιχειρήσεων και Τραπεζική Κοινωνική Ευθύνη, Η Περίπτωση της Ελληνικής Αγοράς", http://class.eap.gr/LotusQuickr/info/Main.nsf/h_Toc/5e340c7055b43e8fc225777e0042a9fb/?OpenDocument
- Achua J., 2008, "Corporate Social Responsibility in Nigerian Banking System", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1663068&show=abstract>
- Amacanin M.C., 2005, "The Strategic Implications of Corporate Responsibility and Sustainability in the UK Banking Sector", <http://edissertations.nottingham.ac.uk/91/1/05MBAlixmca.pdf>
- Bartlett J.L., 2005, "Addressing Concerns About Legitimacy: A Case Study of Social Responsibility Reporting in the Australian Banking Industry", <http://eprints.qut.edu.au/3484/1/3484.pdf>
- Branco A., 2006, "Essays on Corporate Social Responsibility and Disclosure", http://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/8578/1/MCB_PhD_Thesis_Final.pdf
- Branco A., and L. Rodrigues, 2006, "Communication of Corporate Social Responsibility by Portuguese Banks: A Legitimacy Theory Perspective", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1563569&show=pdf>
- Callado M.F., and N.U. Gonzalez, 2006, "Does it Pay to be Socially Responsible? Evidence from Spain's Retail Banking Sector", <http://www3.udg.edu/fcee/economia/n16.pdf>
- Cosmin J., Mihaela B., and E. Iamandi, 2008, "Corporate Social Responsibility in the Romanian Banking Sector", <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2008/v2-economy-and-business-administration/121.pdf>
- Douglas A., 2008, "Corporate Governance and Climate Change: The Banking Sector", <http://www.ceres.org/Document.Doc?id=269>

- EIRIS, 2007, "Corporate Responsibility Practices of Financial Institutions in OECD and Important Non-OECD Countries", <http://www.oecd.org/dataoecd/38/27/38569307.pdf>
- Evangelinos K., Skouloudis A., Nikolaou I., and W. Filho, 2009, "An Analysis of Corporate Social Responsibility (CSR) and Sustainability Reporting Assessment in the Greek Banking Sector", <http://www.springerlink.com/content/k6m56045g64n4nnk/fulltext.pdf>
- Fenchel M., Scholz R.W., and O. Weber, 2003, "Does Good Environmental Performance Reduce Credit Risk? Empirical Evidence from Europe's Banking Sector", <http://e-collection.ethbib.ethz.ch/eserv/eth:26709/eth-26709-01.pdf>
- Hoepner A., and J. Wilson, 2010, "Social, Environmental, Ethical and Trust (SEET) Issues in Banking: An Overview", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1686240
- Hopwood B., Mellor M., and G. O'Brien, 2005, Sustainable Development: Mapping Different Approaches, http://www.geography.ryerson.ca/jmaurer/030_108art/030_108SustDevel.pdf
- IFC, 2007, "Banking on Sustainability: Financing Environmental and Social Opportunities in Emerging Markets", [http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/p_BankingonSustainability/\\$FILE/FINAL_IFC_BankingOnSustainability_web.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/p_BankingonSustainability/$FILE/FINAL_IFC_BankingOnSustainability_web.pdf)
- Jeucken M., 2004, "Sustainability in Finance", Eburon Academic Publishers, 1st edition, Delft
- Jeucken M., 2001, "Sustainable Finance and Banking: Slow Starters are Gaining Pace", <http://www.sustainability-in-finance.com/ifi.pdf>
- Ji-Ming L., and W. Hao-Bai, 2007, "An Empirical Examination of Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility: A Chinese Banking Industry Investigation", <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=4340591>
- Khan H., Halabi A., and M. Samy, 2009, "Corporate Social Responsibility (CSR) Reporting: A Study of Selected Banking Companies in Bangladesh", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1806164&show=abstract>
- Lins C., Wajnberg D., Steger U., and A. Ionescu, 2008, "Corporate Sustainability in the Brazilian Banking Sector", http://www.imd.org/research/publications/upload/WP_2008_07_Steger_Lins_Wajnberg_Ionescu_Somers_Level_1.pdf
- Lloyd J.D., 2008, "Using Corporate Social Responsibility to Build Trust in a Financial Institution: The Case of Canandaigua National Bank & Trust", http://www.julietlloyd.com/eportfolio/CNB_Final.pdf
- McDonald L., and C. Hung-Lai, 2010, "Impact of Corporate Social Responsibility Initiatives on Taiwanese Banking Customers", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1906003&show=html>
- Narwal M., 2007, "CSR Initiatives of Indian Banking Industry", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1641938&show=pdf>
- Poolthong Y., and R. Mandhachitara, 2009, "Customer Expectations of CSR, Perceived Service Quality and Brand Effect in Thai Retail Banking", <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1811798&show=pdf&>
- Seuren T., 2009, "The Corporate Social Responsibility of Project Finance Lenders: An Investigation into the Lending Behaviour of the Equator Principles Financial Institutions", <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=16773>
- Strandberg C., 2005, "The Future of Sustainable Finance: Thought Leaders Study",

- http://cleanerproduction.com/Training/Banks/Refs/Future_of_Sustainable_Finance3.pdf
- Thien G., Tregidga H., and K. Kearins, 2010, "CSR Reporting by New Zealand Financial Services Institutions: Analysing Understandings and Motivations", http://apira2010.econ.usyd.edu.au/conference_proceedings/APIRA-2010-185-Thien-CSR-reporting.pdf
- Thompson P., and C.J. Cowton, 2004, "Bringing the Environment into Bank Lending: Implications for Environmental Reporting", http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6WC3-4BMC7RP13&_cdi=6727&_user=1750782&_pii=S0890838903000969&_origin=search&_coverDate=06%2F30%2F2004&_sk=999639997&view=c&wchp=dGLbVtz-zSkWA&md5=b980d510f2422671a8127acb47234856&ie=/sdarticle.pdf
- Tsele J., Mokuena O., Charova T., and R. Ramsundhar, 2007, "Sustainable Banking: Opportunities and Challenges", http://www.bankseta.org.za/downloads/IEDP_UK_2007_Sustainable_Banking_Research_Report.pdf
- UNEP-FI Central and Eastern European Task Force, 2006, "Scratching on the Surface of Sustainable Finance: A Survey on Sustainable Finance Practises in Greece", http://www.unepfi.org/fileadmin/events/2007/athens/greece_survey.pdf
- Vigano F., and D. Nicolai, 2006, "CSR in the European Banking Sector: Evidence from a Sector Survey", http://www.rare-eu.net/fileadmin/user_upload/internal/project_documents/Sector_Survey/RARE_CSR_Survey_-_Banking_Sector.pdf
- Zappi G., 2007, "Corporate Responsibility in the Italian Banking Industry: Creating Value through Listening to Stakeholders", http://www.eabis.org/uploads/media/Zappi-CR_Italian_banking_industry.pdf